

DOMNĚLÁ PÍSEŇ PRAŽSKÝCH VYHNANCŮ NA SLOVENSKO A JEJÍ SLOVENSKÉ PRÍBUZENSTVO.

I. Text písně a Kollárův údaj o jeho původu. Data písně a jejich svědectví.

Vážnost bible Kralické a Labyrintu v Jednotě bratrské bývá dokládána známou čtvrtou slokou písně českých vyhnanců:

Nevzali sme s sebou
nic po všem veta!
jen biblí Kralickou,
Labyrint světa.

Sám se z toho vinen dávám, že jsem, dokládaje obé, plul s jinými¹.
Zde kritické pokání z kritického omylu.

Píseň, o níž běží, s nadpisem „Vyhnanci (1620)“ otištěna byla po prvé v Časopise Českého Museum VI. 1832, 390 spolu s jinými „Zpievankami čili Písněmi světskými lidu slovenského v Uhrách“ jako ukázka „nového, k tisku již hotového vydání slovenských národních zpěvů“, t. j. „Národních zpievanek čili písní světských Slováků v Uhrách“, sebraných J. Kollárem a vyšlých poté r. 1834 a 1835. V tomto knižním vydání (I. 33—34) nadepsána je „Vyhnanci (1631)“, ale jinak je text zcela stejný:

Krásná je ta řeka,
řeka Vltava,
kde jsou naše domy
i vlast laskavá.

Hezké je to město,
to město Praha,
v kterém bydlí naše
rodina drahá.

Co že nám do řeky,
co nám do města?
Ach, nám vykázána
k vyhnanství cesta!

Nevzali jsme s sebou
nic, po všem veta!
jen biblí Kralickou,
Labyrint světa.

Tatry, vy přijměte
nás v té úzkosti²,
u vás chceme žítí
i složit kosti.

¹ „O biblí Kralické“. (Přednášky Moravského Svazu osvětového I. 1910) 42 ref. o XV. sv. Veškerých spisů J. A. Komenského, ČMM. XXXVI, 1912, 115 (o Labyrintu).

² ČČM. 1832: auzkosti.

Vydavatel k druhému otisku připojil poznámku¹ obsírnější než k prvému². Nespokojil se jako při prvním otisku poněkud pozměněnou zprávou o původu písně: „Tato píseň nalezá se obyčejně na pergamenech³ starých českých knih, jmenovitě šestidílných biblí, Labyrintů světa, postil, kancionálů atd., napsána⁴ a má nepochybně Čecha za skladatele“, nýbrž dvěma citáty (z „Historie o těžkých protivenstvích církve české“ a z rukopisného díla Ribayova „Ueber die Slaven in Ungarn“) dokládá přítomnost českých exulantů na Slovensku za tím patrně účelem, aby posílil svou domněnku o českém původu písně té.

Ke kritice zprávy o provenienci písně té je důležité udání „Národních zpíevanek“, že Kollár ji má jenom ze dvou zápisů, od Jana Kuhajdy a Jana Kalinčáka: jen ty dva jmenuje při tomto otisku písně a v seznamu těch, kteří své sbírky a rukopisy k vydání Zpíevanek půjčili, píše⁵ v hesle „Dv. p. Jan Kalinčák, kazatel v Záturčí“: „na vetché vazbě jeho šestidílné bible našel vydavatel píseň o českých vyhnancích, kterou později i v exempláři Labyrintu Komenského u p. Kuchajdy [!]“⁶ v Rakošském Keresture spatřil.“

Proti tomuto přesnému účtu z pramenů užitých při otisku písně, o níž běží, jeví se ony výše uvedené poznámky o provenienci její málo hodnověrnými: jejich zevšeobecnění („na pergamenech... šestidílných biblí, Labyrintů světa atd.“ místo doložené jediné „vazby šestidílné bible“ Kalinčákovy a jediného exempláře Labyrintu z majetku Kuhajdova) jsou sama sebou podezřelá a jistou pochybnost vzbouzí i (konkrétně nedoložený) údaj při druhém otisku, že píseň ta se nalézá též v postilách a kancionálech (nepřipomenutých při prvním otisku ani pak v uvedeném účtu z pramenů užitých při pořádání sbírky a v seznamu jejich přispěvatelů). Nepochybně mají se k sobě ony obě zprávy při otisku a poznámka v seznamu přispěvatelů jako údaje psané po paměti

¹ „Národnie zpíevanky“ I. 439—440.

² ČČM. VI. 1832, 400. Také tohoto anonymního otisku původcem je Kollár (ne Šafařík, jak jsem mylně z odchylky v poznámkách usuzoval v uv. sp. „O bibli Kralické“ 42). Šafaříkovi anonymně otištěné „Zpíevanky čili Písně světské lidu slovenského v Uhrích“, ČČM. VI. 1832, 385—400, a „Zpíevanky Slováků“, ČČM. VII. 1833, 65—70, přisoudil i Č. Zbrt. „Bibliografický přehled čes. nár. písní“ 35; ale obě tyto publikace při pečlivém srovnání se jeví ukázkami vybranými z chystaného vydání „Národních zpíevanek“, na něž se odkazuje (ČČM. VI. 1832, 399), a podávají písně, které najisto nebo aspoň pravděpodobně od svých přispěvatelů sebral Kollár, jemuž proto třeba oba tyto příspěvky, po definitivním vydání „Nár. zpíevanek“, nemajitel vlastní ceny, přirknouti; srov. i Schulzova „Ukazatele k prvním padesáti ročníkům ČČM.“ 15 č. 147, kde vydavatelem správně jmenován Kollár.

³ ČČM. VI. 1832, 400 dodává: a vazbách.

⁴ ČČM. VI. nemá slov: postil, kancionálů, napsána.

⁵ „Nár. zpíevanky“ II. 502.

⁶ Podle II. 503 byl to Jan Kuhajda rodilý z Párnice, učitel školy v R. Keresture.

a údaje založené na přesných záznamech. Buď tomu však jak buď, jisto je, že představu o rozšíření písně naší třeba střízlivě redukovati podle poznámky v seznamu přispěvatelů. Věc ta není nedůležitá: značně bohaté rukopisané podání, jakého bychom se domýšleli z nepřesných poznámek při otisku, mohlo by býti bráno za nějaké svědectví nejen místního rozšíření naší písně, ale i jejího stáří.

O stáří obou zápisů písně naší, jichž Kollár užil, nevíme nic, ač bylo by jistě užitečnější udati je, než zmíniti se o vetčnosti vazby, na níž píseň byla zaznamenána. Letopočty v nadpisech otisků jsou nejspíše přidány vydavatelem, a to mylně: z těch, kdo hned po bitvě na Bílé hoře r. 1620 opustili Prahu, nikdo se neuchýlil na Slovensko, a rok 1631 byl rokem slibného vpádu Sasů do Čech, jehož se zúčastnili čeští luteráni a novoutrakvisté, ne Bratří, a nebyl rokem emigrace.

Oba zápisy, jichž se Kollár dovolává a o jejichž jsoucnosti nemám pochybnosti, jsou nezvěstné a nedohledal jsem se ani jiných, ba vůbec žádných vnějších svědectví o vzniku písně naší. Hlavním, literárně známým sběratelům slovenských písní, Šafaříkovi, Kollárovi a J. Blahoslavovi (Benedictimu), vešla ve známost jistě až po druhém díle „Písní světských lidu slovenského v Uhřích“, jimi sebraném a vydaném r. 1827, sice bylo by těžko si vysvětliti, proč byli by jí do této sbírky nepojali — také tato okolnost učí střízlivě nazíratí na zprávu Kollárovu o hojnosti zápisů naší písně zrovna tak jako jiná, ta totiž, že přes tolik zápisů nejen neslyšíme nic o notaci, ale ani o obvyklém poznamenání, má-li píseň „svou vlastní notu“ či zpívá-li se „notou obecní“ neb „jako“ ta a ta jiná.

Marnost ohledu po vnějších svědectvích o vzniku písně, trvám, plně vynahradí svědectví vnitřní.

Píseň naše mluví za Bratří vyhnané z Prahy a uchýlivší se někam až do lptovské stolice.

Proudy exulantů byly Jednotou účelně řízeny. Vypravuje o tom Komenský¹: „Když vyhlášeny byly v Čechách a na Moravě r. 1624 patenty proti všem evangelickým pastýřům duchovním, aby, kdokoli by se... vzpečoval se vrátiti do lůna církve, odešel z rodné půdy a nikdy se nevracel, a když nechyběla ani jistá znamení, že týž blesk bude vržen i na samou šlechtu a lid obecný: shromáždili se, jak jen tajně mohli, starší sborů Jednoty bratrské a biskupové nedaleko pramenů labských (u spolubratra Václava Roha, skrývajícího se ve vsi Doubravici na panství Karla Bukovského) v měsíci březnu r. 1625. Tam bylo ustanoveno, že mají býti hledána útočiště vyhnanecká Čechům v Polsku,

¹ „Historia revelationum“ 1659, 15—16 (Hist. Chr. Kotteri c. 7), „Lux e tenebris“ 1665, 14 (Hist. Chr. Kotteri c. 1).

Moravanům však v sousedních Uhrách, a že mají od obojích býti vysláni někteří z mladších kněží, aby donesli tam listy a s radou bratří biskupů se tam snažili získati vrchnostenskou ochranu.⁴

Smysl tohoto opatření, které je novým dokladem organizačního smyslu mimo Jednotu u nás v té míře neznámého, je jasný. Bratrští vyhnanci neměli utonouti v rozptýlení, k čemuž by bylo došlo, kdyby vystěhování nebylo bývalo účelně řízeno — čekán brzký návrat a přese všecko věroučné sblížení chráněny zvláštností Jednoty, osvědčený církevní řád a samostatné služby boží. Osud vyhnanství, sám sebou těžký, měl pak býti co možná nejvíce zmírněn: hledána bezpečná útočiště co nejbližší, pro nebezpečí dlouhých cest za přeháněk válečné vichřice a stranického rozvášnění — proto¹ vyhnanci z Čech obráćeni do Polska a z Moravy do blízkých Uher a útočiště hledána tam, kde bylo lze se nadíti přívětivého přijetí: v Polsku, kde po r. 1547 vyrostla Jednotě slibná větev polská, a v Uhrách, kde byla církev helvetského vyznání (duchovní správce trnavský Canisaeus byl pak dozorcem exulantské obce bratrské v Uh. Skalici, nechav jí samostatnost ve věcech bohoslužebných²), ne na př. v přísně luteránském Sasku; přijetí exulantů pak všude zabezpečeno předběžným jednáním.

Usnesení doubravické synody, odkazující proud bratrských vystěhovalců z Čech do Polska a z Moravy do Uher, t. j. na Slovensko, nebylo a nemohlo býti doslova provedeno: sám zpravodaj o něm, Komenský, se octl mezi posly určenými do Polska, „poněvadž se Bratří domnívali, že mu není bezpečno vrátiti se na Moravu pro osobní pronásledování a nástrahy“³, a s českými exulanty se usadil v Lešné, ač, „jakožto Moravan“ a později, po r. 1648, i jakožto „biskup pro Moravany zřízený, od nich však po 25 již let nespátřený“, náležel na Slovensko⁴, a s ním v Polsku shledáváme i jiné Moravany⁵; Slezsko, o němž

¹ V „Ohlášení“ na spis proti Jednotě bratrské od Sam. Martinia (Vešk. sp. J. A. Kom. XVII. 422) Komenský po zmínce o vyjednání sídel pro vyhnance české v Polsku výslovně dodává: „Ale že Bratřím moravským i daleko i pro nebezpečenství vojenská nepřípadno to bylo, vyslali jsme také do Uher k některým vrchnostem schránky hledati.“

² Komenský, „Continuatio admonitionis fraternae ad S. Maresium“ § 100 (vyd. J. Kvačala; Archiv pro badání o životě a spisech J. A. Komenského III. 38—39).

³ „Historia revel.“ a „Lux e ten.“ na uv. m.

⁴ Tu výtku vzkázali Bratři z Uher do Lešna v březnu 1650, omlouvajice svou neúčast na synodě. Komenský, „Historia revel.“ 149 (Hist. Drabicii c. 11), srov. „Continuatio admonitionis fraternae“ § 98 a 99 (Archiv pro badání o životě a spisech J. A. Komenského III. 37—38).

⁵ Na př. kněží Tomáše Petrozolina („Dekrety Jednoty bratrské“, vyd. A. Gindely, 298, 313), Mat. Kralického, Pavla Dřevínka, Jiřího Erasta, Pavla Erasta a ještě počátkem XVIII. stol. Jana Tobiana („Nekrologium polské větve Jedn. bratrské“, vyd. J. Bidlo, Věstník Král. čes. spol. nauk 1897, 26, 27, 29, 31, 33).

v usnesení synody nebylo zmínky, poněvadž patrně nebylo vyloučeno, že protireformace přes t. ř. slezský akkord stihne i je jako část koruny české, bylo útlukem Čechů i Moravanů¹, další vývoj věci pak zanesl bratrské uprechlíky i jinam, ba i do končin vzdálených.

Zrovna tak jako Moravané do Polska, dostávají se Čechové do Uher. Usnesení synody doubravické z r. 1625 se mohlo týkati jen těch, kdo do vyhnanství šli po vypovídacích mandátech z r. 1627 a 1628 a ne těch tajných věrných ve vlasti zbylých nebo z donucení odpadlých, kteří teprve časem pozdějším uskočili z dosahu protireformačního násilí, kam byla nejlepší příležitost. Tak „o ostatecích Bohu věrných“ v Uhrách vypravuje „Historie o těžkých protivenstvích“²: „V Uhrách vzbudil Bůh ducha osviceného knížete sedmihradského, p. Jiřího Rákoczyho, aby panství jeho hranic moravských blízka, Lednice a Pouchov, vyhnancům z Moravy útočištěm bylo; kamž i z Čech nejedni se obrátili, jako i na panství hraběte Turzyho³, hraběte Illésházyho, pána Révaye, Nádaždii, Nyárii, Viskelety a jiných.“ Mimo jiné mohli se tam dostat i z Moravy, kam se utíkali z Čech pryč pro mírnější praxi protireformační na Moravě⁴. Jen takoveto osobní styky a trvalá tradice i povědomost o souvěrcích od sebe vzdálených vysvětluje, že r. 1674 Slovák Štěpán Pilařík se stává prvním duchovním správcem české osady Neu-Salzu v Míšni⁵, že Jakub Dymáček z Přibyslavě počátkem XVIII. stol. spolu s mlynářem Štěpánem z Vatína vyváděli tajné evangeliky do Uher a prostředkovali spojení s Žitavou i že v Podmokách na Čáslavsku r. 1705 tajně přísluhoval predikant z Uher⁶. S působením Komenského v Šaryšském Potoce zase souvisí, že tam na studiích byli čeští a moravští exulanti⁷.

Tyto zprávy a dohady o českých exulantech na Slovensku jistě

¹ Co praví „Historie o těžkých protivenstvích“ k. 107 § 13 o J. Kristianu kníž. Břežském, že „v knížectví svém mnohým vyhnancům i z Čech i z Moravy místa prál,“ snese jisté rozšíření.

² K. 107 § 12 zcela shodně s „Historia persecutionum.“

³ Ve vyd. hiřberském 1844: Turzyho; Thurza, lat. Turzonis.

⁴ Stížnost na ni od stavů českých byla předmětem sněmovního jednání r. 1654 (R. Dvořák, „Dějiny Moravy“ IV. 641). Že přes Moravu mohli i Čechové se dostat do Uher, tomu nasvědčuje jednání sněmu moravského 20/5 1658 (G. Ad. Skalský, „Z dějin české emigrace XVIII. stol.“ I. 24).

⁵ G. Ad. Skalský t. 9.

⁶ Skalský t. 30.

⁷ Podle Friedr. Ad. Lampe, „Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania“ 1728, 590 (cit. Jos. Šmaha, „Zuzanna Lorántfi a Komenský,“ Škola a život 1886, 12 p.); ba ještě vypravění 12 kazatelů do Čech z kollegia potockého r. 1783 uváděno ve vztah ke smlouvě, kdysi Komenským zjednané, od Szombáthyho, „Historia scholae Sáros-Patakiensis“ 1860, 204 (u Šmaha v uv. čl. 47).

archivní a zvláště místopisné badání osvětlí a doplní podrobnými daty¹, aťe výsledek bude jen zjištění někde nějakého rodilého Čecha mezi převážnou většinou Bratří z Moravy pošlých, a to bude zase jen vyhnance z těch končin českých, které sousedí s Moravou a odkud patrně se zdál odchod v bezpečí za hranicemi bezpečnější². Válečná vichřice ovšem zle si i s jednotlivci zahrála³, ale celkem přece jen převahu mezi vyhnanstvím na Slovensku měli Moravané a rodilí Čechové byli mizivou výjimkou, sice by nebylo bývalo možno, aby Komenský o Bratřích na Slovensku ve vyhnanství žijících mluvil jako o „spoluvlastencích svých Moravanech pro evangelium žijících ve vyhnanství po Uhrách“⁴, aby tito vyhnanec r. 1650 od synody lešenské „žádali, aby byl k nim poslán jejich spolubratr Komenský jakožto Moravan a biskup pro Moravany zřízený, od nich však po 25 již let nespátrřený“⁵, aby o usnesení synody jim vyhověti psal slovy: „S tímto požadavkem Bratří moravských hned souhlasili Čechové, a kdo byli přítomni z Poláků“⁶, aby jeden z důvodů, pro něž se rozhodl vyhověti pozvání Zikmunda Rákocyho do Šaryšského Potoka, stílisoval slovy: „poněvadž tolik spoluvyhnanců našich Moravanů po městech nejjasnější kněžny⁷ roztroušených je přichráněno dobrodějným stínem od milostivé Její Výsosti, zdálo se nehodným, neosvědčiti za to vděčnost“⁸, a aby P. Figulus svou relaci o bratrských exulantech v Uhrách, vyžádanou S. Hartlibem, jmenoval „zprávou o Bratřích Mo-

¹ Tak snad nějakého Čecha na Slovensku zjistí identifikace osob na př. v se-znamech kněží v Púchově („Korrespondence J. A. Komenského,“ vyd. J. Kvačalou I. 281), podporovaných vyhnanců (t. II. 194).

² Srov. Jos. Jirečka, „Literatura exulantův českých“, ČČM. XLVIII. 1874, 230—231. Z Čechů, které tu uvádí, byl M. Josef Heliades ovšem až z Českého Brodu.

³ Tak Jiří Fischer, rodák králové-hradecký, vystěhoval se do Uher, tu se na rozdílných školách učil, byl pak v Elblágu a na universitě v Královci a na konec vrátiv se do Uher byl českými vystěhovalci v Kežmarku zvolen za českého kazatele a Němci za jáhna (Jos. Šmaha, „Jiří I. Rákóczy jako hospodář,“ Škola a život XXXI. 1885, 187 podle J. S. Kleina, „Nachrichten von den Lebensumständen evang. Prediger des Königr. Ungarn“ II. 1158).

⁴ V listě Adrianu von der Linde 8.8.1650 („J. A. Komenského korr,“ vyd. Ad. Patera 167), srov. i v „přímlově za Púchovské zboru stavitele do Gdánska 1650“ (t. 169) slova o „chrámu Páně, který v Uh. Skalici k boboslužebným účelům s pomocí zbožných duší vystavěn byl pro církve pravověrných vyhnanců moravských“.

⁵ Komenský „Historia revelationum“ 149 (Hist. Drabicii c. 11).

⁶ T. a podobně v „Continuatio admonitionis fraternae... ad S. Maresium“ § 99 (Archiv pro badání o živ... J. A. K. III. 38): „To bylo pevné mínění všech, jakož i aby navštívení byli Bratří moravští po Uhrách rozptýlení, a to mnou Moravanem, kterého oni výslovně byli jmenovali a sobě k společnému s nimi přebývání... vyžádali.“

⁷ Zuzany z rodu Lorántfyh, tehdy již vdovy po Jiřím I. Rákóczyem, kněžeti sedmihradském.

⁸ Komenský, Opera didactica omnia III. 3.

ravských, rakouským pronásledováním zahnaných do Uher a Sedmihradska¹ a „zprávou o Moravském Bratrstvu“².

S tímto vyloženým stavem věci nesouhlasí dobře píseň mluvící za vyhnance, kteří po vypovídacím mandátu (patrně z r. 1627) byli by se odvážili nebezpečně (za tehdejších neklidných dob a řádění cizí i přátelské soldatesky) a daleké pouti do vyhnanství proti rozumné dispozici starších Jednoty.

Výskyt názvu „Tatry“, neznámého našim neodborným literárním památkám do počátku XIX. století³, dal by se vyložiti blízkostí jejich k novým sídlům českých vyhnanců. Ovšem prameny máme dosvědčenu bratrskou emigraci jen v západním Slovensku, na východ nejdále v stolec turčanské a teprve za pobytu Komenského v Šar. Potoce také tam, to však patrně jen jednotlivce.

Více zaráží to, že bolestný rozpor mezi domovem a exiliem je rozpiat v písni v kontrast mezi krásným kulturním střediskem českého národa a nehostiným horstvem málem na samých východních hranicích oblasti československé, mezi reprezentativním pojmem českého území a stejně význačným pojmovým zástupcem Slovenska: takovéto kontrasty s co největším rozpětím představ sobě se vzpírajících a při tom asociačně k sobě připoutaných jsou daleko spíše umělou a umělečkou stilisací skutečnosti než jejím výtvozem.

Ještě podezřelejší při tom je, že Tatry (nebo singulár Tatra), jak se zdá, zastupují synekdochicky slovenské hory a Slovensko vůbec teprv v době nové. Pokud z dokladů do té doby nasbíraných pro Slovník jazyka českého⁴ a některých mých k tomuto tematů shledaných lze souditi, po prvé v tomto významu užil slov „Tatry“ a „Tatra“ Jos. Jungmann v překladu známé kapitoly o Slovanech z Herderových „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ r. 1813 v Hromádkových Prvotinách (65 a, 22: [Slované] „po Moravě, Slezku, Polště, Rusii bydleli z té strany Tatrů; za Tatry, byvše předtím ve Valachii a v Moldavě vždy více se rozšiřovali“⁵) a po něm Šafařík (v nadpise svých prvotin

¹ V listě S. Hartliba J. Worthingtonovi 20/7 1659 („J. A. Komenského korr.“ vyd. Ad. Patera 211).

² T. (Patera 212); podle Šmahy, Česká škola XIII. 1890, 25. je toto nedatovaný list Hartlibův Worthingtonovi, Paterou spojený s předešlým z 20/7 1659.

³ Zná jej ovšem už Münsterova „Kosmografie česká“, zpracovaná Zikm. z Puchova („pod horami Sarmatskými, kteréž Tatry od obyvatelův [se] jmenují“ l. DXIX).

⁴ Děkuji za ně laskavosti pp. kol. V. Ertla a Q. Hoďury.

⁵ Originál: „Von Lüneburg an über Meklenburg, Pommern, Brandenburg, Sachsen, die Lausnitz, Böhmen, Mähren, Schlesien, Polen, Ruszland erstreckten sich ihre Wohnungen diesseits der Karpathischen Gebirge; und jenseits derselben, wo sie frühe schon in der Wallachei und Moldau sassen, breiteten sie sich ... immer weiter und weiter aus“

z r. 1814: „Tatranská Múza“; „Zdání Slavomilovo“ (t.), jehož první verš zní: „Jestli dle převysokých skal Tater okolí malé“, může být lokalisováno někde u Tater). K ohraničení oblasti československé užil slov těch nejdříve Šafařík r. 1818 v 6. listu „Počátků českého básnictví“ (117, 2: „Genius Slávie ode Krkonošů přes Tatry až dole k Dunaji v síle mladosti zavěje“) a po něm Kollár, který se asi nejvíce zasloužil o vžití tohoto synekdochického užití slov „Tatry“ a „Tatra“, r. 1820 v 3. „elegii“ ze svých „Básní“ (²1921, „Jána Kollára Prvá sbierka básnická z r. 1821“, Diela spisovatelov slovenských I., 59, srov. VII: „Tamť Ona, dáleji dál než Říp ode Tatry slovanské, než Dunaj od zradel, z nichž Prahy sočně kynou“; m. „slovanských“ pozdější vydání: „slovenských“). U Kollára je už dokonce obdoba ke kontrastu míst volených naší písní.

Ve zcela podobný kontrast vyhraněna vzpomínka na opuštěné jmění při pohledu na skrovný, byť vlastní rukou vybraný jeho zbytek. Ale i tento kontrast tak působivý — tam života v samém srdci vlasti, vyzdobeném přírodou i uměním, minulostí i přítomností, s pohodlím vlastního přístřeší a teplem příbuzenských styků¹, tu denní klopoty o chléb a bídý slazené jen četbou drahých knih a dumami při ní za nedělních odpolední — stůně rozporem se skutečností.

Bible Kralická sama sebe nazývá „biblí česká“, a neudává místa, kde byla tištěna. Název „bible Kralická“ předpokládá potřebu rozlišiti překlad bratrský v trojím vydání vyšlý v Kralicích (1579—1593, 1596, 1613, se samostatnými vydáními NZ. 1596, 1601) od překladů jiných a od exulantských vydání bible, následujících v podstatě překlad bratrský, a spolu s tou potřebou i povědomí o místě, kde slavný ten překlad byl tištěn. Nadto na rozlišení bible té od jiných nabízely se i jiné značky vzaté od jejího původu (Jednoty bratrské), ze zvláštního rozdělení kanonu biblického (v 6 dílů) a z letopočtu na titulním listě. Místo tisku Bratřimi do věci zasvěcenými bylo tajeno najisto po exilium a tradice o něm mezi nimi samými nemnoho rozšířená časem mizela; udržovati ji mohl jen málo komu přístupný záznam v „Aktech“ Jednoty²; místo tisku ve známost veřejnou uvedeno bylo nejprve Komenským v „Ecclesiae slavonicae brevis historiola“, sepsané r. 1660, ale vydané až r. 1702³, u nás pak teprve Durychem r. 1777⁴. Od pozdějších, upravených po-

¹ Jistě jen „příbuzenstvo“ znamená slovo „rodina“ ve v. 8; slovo to, s tímto významem vzácné v oblasti české nyní (Kott uvádí jediný doklad, přísloví „Přítel měsíc a rodina Pán Bůh,“ Čelakovský, Mudrosloví²VIII. 163), je v tomto smyslu běžné na Moravě a Slovensku.

² Otiskl jej H. Jireček v rozpr. „Bibli Kralická a překladatelé její“, Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury I. 1860, 11.

³ § 117, překladu Bidlova (J. A. Komenského „Krátké dějiny církve slovanské“, Comenium VI.) str. 71—72.

⁴ Fr. Fort. Durych, „De Slavo-Bohemica sacri codicis versione“ 1777. 46.

někud vydání potřebovala býti rozlišena bible Kralická až po r. 1722 (kdy text její, upravený ovšem, vyšel v Hali Magdeburské — NZ. přičiněním Kleychovým byl vydán již r. 1720).

Výsledky této úvahy potvrzují doklady.

Bible sama se nazývá, jak již bylo řečeno, „bibli českou“; tak třeba titulní list I. dílu zní: „Biblj České Djl prwnj.“; v předmluvě „kněžím a zprávčům lidu Páně, tēm, kteříž českým jazykem služby boží v lidu jeho konají“, se mluví sice o tom, že „Pán Bůh tomu [dílu bratrských překladatelů] požechnati ráčil, tak že již díl jeden knihy té, jenž Biblí svatá slove, připravili“, ale slovy „Biblí svatá“ se tu myslí text biblický, „slovo boží“ jím vyjádřené (odtud přívlastek „svatý“, jehož by překladatelé o svém díle nebyli užili). Uvedený zápis v „Aktech“ mluví jen o „vykládání biblí“ a podobně úmrtní kniha bratrského duchovenstva o „vykládání biblí nové“¹, kdežto o bibli z r. 1596 užívá slov „Biblí svatá malá“².

V „Dekretech“ jsou výrazy: „biblí česká“³, „biblí“⁴ — výraz „svatá písma“⁵ se vztahuje k obsahu, textu biblickému, nehledě k jazyku, jímž je podán.

Esrom Rüdiger r. 1583 píše o „bibli“ a „českém ztlumočení bible“⁶, J. Lasický o „bibli svaté z původních jazyků v češtinu nad míru pěkně uvedené“⁷, Šeb. Vojtěch Berlička v „Postille“ r. 1618⁸, cituje jeden výklad z bratrské bible, napadá „zborníky“ jako jeho původce, Komenský mluví o „bibli svaté, kterouž synové moji [Jednoty] z původních jazyků .. do češtiny s pilností velikou .. uvedli.“, „knize boží“⁹, „bibli naší“¹⁰, „Historia o těžkých protivenstvích“ 1655¹¹) o „bibli“, Jiří Konstanc 1677¹² o „biblich posledního tištění“. V. M. Šteyer¹³

¹ „Todtenbuch d. Geistlichkeit d. böhm. Brüder,“ vyd. Jos. Fiedler, 292.

² T. 290.

³ „Dekrety Jednoty bratrské“, vyd. A. Gindely, 261 (z r. 1594), 281 (1632).

⁴ T. 262 (1594).

⁵ T. 262 (1594).

⁶ „Mit der Behmischen Bibelverdolmetschung“, u H. Jirečka v uv. sp. 12.

⁷ „Historia o původu a činech Bratří českých“ VIII. kap. 17. (v překladu Komenského).

⁸ U Jos. Šmahy, „Kralická bible,“ ČČM. LII. 1878, 492.

⁹ „Kšaft umřající matky Jednoty bratrské“.

¹⁰ „Manuálník,“ připsání § 24 (vyd. Jindř. Hrozného v J. A. Komenského Vešk. sp. XVIII, 9); shodně s autentickým názvem bible svůj „Manuálník“ v předmluvě ke čtenáři § 19 (vyd. Hrozného 16) nazývá „českou bibličkou“; výrazy: „biblí,“ „biblí svatá“ (vyd. Hrozného 16), „knihy zákona božího“ (t. 3, 11) vztahují se k textu bibl. vůbec.

¹¹ Kap. 163 § 14; lat. originál „Synopsis historica“: „bibliorum codices.“

¹² U Jos. Šmahy v uv. čl. 492.

¹³ V nadpise svého „Výborně dobrého způsobu, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti.“

r. 1668 si pomohl obšírným opisem: „z české bibli, která na několik dílů rozdělena a výklady po krajích položenými vysvětlena byvši mezi nekatolickými jest u veliké vážnosti, ale pro kacířské bludy od katolíků ani čísti ani chovati se nemá, nic méně, poněvadž podle všech zdání nad jiné české knihy vlastněji, pěkněji a pilněji vytištěna byla, způsob jejího písma nemůž se než nad míru chváliti.“ Původcům I. dílu bible svatováclavské z r. 1677, první „katolické české bibli“, jak sami praví, bible Kralická, kterou stále na očích měli, náležela mezi „písma, kteráž kacíři na světlo vydali“, a o srovnání NZ. svého s nekatolickým, především zase bratrským, mluví jako o srovnání jeho „s některým jiným od nekatolických na světlo vydaným“¹. Boh. Balbín (1621—1688) v „Dissertatio apologetica“² vyčítaje překlady bible do češtiny po Melantrichově mluví o bibli Kralické slovy: „jiný [překlad] Boleslavští vydali; oba posléz řečené, ačkoliv od kacířů zhotovené, ozdobně vyjádřily věty latinské“ a v „Bohemia docta“³ 2. vydání bible nazývá „bibli pikartskou, velevkusnými drobnými typy tištěnou r. 1596“ a podobně NZ. z r. 1601 „českým NZ. Pikartů z r. 1601“⁴. V. Kleych r. 1720⁴ zavedl si název „šesto-dílní bible“⁵ n. „šestídílná bible“⁶, ale píše též: „L. 1596.. od Jednoty bratrské vydána byla bibli“⁷, „podlé Bibli od Jednoty bratrské leta 1613 in folio vydané“⁸. Prvý název přijal Daniel Krman (v přípisu bible halské 1722: „šestodílní bibli“). Ant. Koniáš r. 1728⁹ mluví o „několika dílech pikhardských zapověděných bibli“ (a podobně o „postillách Jednoty bratrské“, o „katechismu Jednoty bratrské“, ačkoliv již podle místa tisku jmenuje „modlitby i písně žitavské, trnavské, i drážďanské“ — Kleycheva NZ. žitavského z r. 1720 a bible hallaké z r. 1722 snad tou dobou ještě neznal). Teprve V. Fort. Durych 1777¹⁰ výklad o bibli bratrské ukončuje zmínkou, že byla „na hradě Kralicích“¹¹ v markrabství moravském tištěna 1579—1593 v 6 dílech“, a uvádí i obojí další vydání, z r. 1596, 1613, ale o posledním dále mluví ještě jako o „posledním vydání Bratří českých“¹², neuzívaje

¹ V předmluvě.

² Čes. překlad Em. Tonnera „B. Balbína Rozprava na obranu jazyka... českého.“ Matices lidu III. 3, 144.

³ „Boh. docta“, vyd. K. R. Ungar, II, 364: „Biblia Piccardorum elegantissimis et minutulis typis expressa anno 1596, item NT. bohemicum Piccardorum anno 1601.“

⁴ V předmluvě k NZ. z toho roku.

⁵ T. 29. ⁶ T. 30.

⁷ T. 31, podobně o 3. vydání.

⁸ T. 46.

⁹ V „Zlaté neomylné římské katolické pravdy dennici“ 312.

¹⁰ „De Slavo-Bohemica sacri codicis versione dissertatio“ 46.

¹¹ „Gralicz“.

¹² „Suprema Fratrum Bohemorum editione.“

k označení jeho své vědomosti o místě tisku. Stejně o něm ví K. R. Ungar¹, ale neuzivá ho, máje o bibli Kralické výrazy: „bible bratrská“², „česká bible od českých Bratří“³, „česká bratrská bible“⁴, „bratrské vydání“⁵. Tak ani Fr. Faustin Procházka, mluvící⁶ o „prvém překladu z hebrejského a řeckého originálu, jež . . . o šesti svazcích na konci toho věku [XVI.] na tvrzí kralické vydali Bratři.“

Dobrovský r. 1792 vyčítá „vydání bible Českých bratří“⁷.

J. Nejedlý⁸ oceňuje ji slovy: „bibli bratrská v šesti dílech všecky jiné výborností jazyka českého převýšila“. V „Poznamenání českých knih . . . Jiřímu Ribay . . . přínáležejších“ z let 1785—1796 se čte „Bibli české díl I.—VI., 1579—1601“⁹ — „Bibli česká . . . 1613“ [foliová]¹⁰ mohla by býti též tisk Samuele Adama z Velešlavína. Názvu „Kralická bible“ současně užíli po prvé r. 1826 Jungmann¹¹ a Šafařík¹², ale již r. 1822, když psal svou rozpravu „An- und Aussichten der böhmischen Sprache und Litteratur“ (vydanou teprve r. 1874), mluvil Palacký o Kralické bibli slovy podobnými: „das Grosse Kralicer Bibelwerk“¹³. Vlivem obou vynikajících děl literárně historických, tolik v době obrozenské včasných a vážených, se výstižný název šíří a ujímá.

Ještě více pochyb vzbouzí zmínka o „Labyrintu“. Běží zajisté o tisk (nevíme ani, byl-li rukopis věnovaný 13. prosince 1623 Karlovi z Žerotína před 1. vydáním z r. 1631 někomu jinému ještě znám), patrně o některé vydání z doby předtolerance (1631, 1663, 1757). Ale již i 1. vydání je pozdější než odchod Bratří do vyhnanství po vypovědacím mandátu z r. 1627 (řízený, jak jsme viděli, z Čech do Polska);

¹ Srov. jeho vydání Balbínovy „Bohemia docta“ II. 367 a jeho „Allgemeine böhmische Bibliothek“ I. 1786, 115.

² „Allg. böhm. Bibliothek“ I. 56, 58, 114 „Brüderbibel“.

³ T. 38 „Böhmische Bibel von den böhmischen Brüdern.“

⁴ T. 60 „böhmische Brüderbibeln,“ pod. 46 s dodatkem „vom Jahr 1596“ a 48 „Die dritte böhm. Brüderbibel.“

⁵ T. 56 „Brüderausgabe“.

⁶ „De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fati commentarius“ (1782) 21788, 325.

⁷ „Geschichte d. böhm. Sprache u. Litteratur“ 1792, 181: „der Böhmischen Brüder Bibelausgaben.“

⁸ V „Krátkém obsažení české literatury,“ přidaném k „Praktische Böhmisches Grammatik für Deutsche“ 21809, 421.

⁹ „Jos. Dobrovského korrespondence II.“ (s Ribayem), vyd. Ad. Patera 291.

¹⁰ T. 290.

¹¹ „Historie literatury české“ 161: „v Kralické bibli,“ „[Bratří] kralickou bibli (1579—1593) nesmrtedlnou památku zůstavili,“ ale 347: „z bibli bratří českých.“ V Slovníku II. 1836 pod heslem „kralický“ má jako doklad: „Kralická bibli bratrská.“

¹² „Geschichte d. slavischen Sprache u. Literatur“ 337: „Kralitzer Bibel.“

¹³ Fr. Palacký, „Gedenklätter“ 1874, 31.

máme-li pak pomýšleti na odehod vynucený některým z pozdějších mandátů proti kacířům (s čím dále tím menší pravděpodobností přímé emigrace většího počtu Bratří pražských na Slovensko), docházíme k pomyslu, že drahý ten exemplář exulantského tisku, tajně z ciziny donesený, nastoupil zase jako osvědčená *patrně* potěcha srdce zpáteční cestu do ciziny, k pomyslu sentimentálnímu, ale nepravděpodobnému. Na místo lásky, s kterou tajný evangelický křesťan lpěl na potěše svých nejtajnějších chvil, podsunuto nepraktické literární estetství, kult knihy známý od lidí nepotřebujících ruchu a shonu životního a nemajících smyslu proň, jakási obdoba k neúkojnému čtenářství kulturních rozmazleneč novodobých; ale víra lidí XVII. století nebyla knihomilstvím, nutkala a silila službě k Bohu, ale byla vzdálena kvietisticky naladěného fatalismu nestarajícího se o vezdejší život a jeho potřeby. Postavu vyhnance, odnášejícího si jen a jen knihy tam, kde byly volné a odkud potají docházely, vymyslíla si doba vzdálená od skutečných strastí exilia, málo znalá života v něm a jeho historické formy, zvyklá tvorbě vysoce tklivých zjevů a kontrastovým efektům. Doba ta nevyhýbala se náboženským látkám jako osvícenství, měla sklon k nim, ale ještě malé porozumění pro ně pro nedostatek historického vhledu do nich. Jak byl by mohl u nás vyhnanec pro víru položit vedle sebe „knihu boží, bibli svatou“, „svaté proroky a apoštoly“ — a dílo rukou lidských, třeba „přežitečného obsahu“ (mluvíc o obojí knize slovy Komenského)!

II. Píseň „vyhnanců“ a naše písně exulantské.

Obraz, kterým Šafařík vystihl poměr staročeské epiky a lyriky k básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského: „liší se od nich jako noc ode dne a jako země od nebe“, mimoděk vstoupí na mysl při srovnání naší písně s exulantskými.

Píseň domnělých pražských vyhnanců pod Tatry začíná zálibným dvojslohovým obrazem šťastného života v drahé vlasti, jehož oba díly jsou pěkným paralelismem jednotlivých představ a výrazů spojeny v ladný diptych. Ten obraz prudkým pohybem ruky odtrhuje ze zorného pole bolestné uvědomení, že je klamem, a na místo jeho je postavena příkře kontrastující skutečnost: vyhnanství ze všeho toho, co kdy těšivalo, zachránivši si jen dvě drahé knihy. Píseň však nevyznívá tímto drsným nesouzvukem. Již samo uchránění pokladu, jímž lidem života se vzdalujícím je kniha, je prvek, jímž se mírní zlozvuk. Ještě smírnějším prvkem je však ztlumení bolu v resignaci, v oddání osudu vyhnanců. Náboženského v té písni, jež chce mluvit za vyhnance pro náboženství, není zhola nic, a bylo by omylem něco takového si přimýšleti ke zmínce o bibli a Labyrintu z představ k nim se družících;